

UDK 783(497.12):929 Škrabec S.

Katarina Bedina
LjubljanaNEUPOŠTEVANI VIR ZA UMEVANJE CECILIJANSTVA
NA SLOVENSKEM: POLEMIČNO PRIČEVANJE
STANISLAVA ŠKRABCA*

Nobena od prejšnjih ne poznejših cerkvenih reform ni na Slovenskem dvignila toliko hudih družbeno-političnih nesporazumov in javnega razpravljanja pro et contra kot cecilijanska. Ob koncu prejšnjega stoletja je na naših tleh izbruhnilo cecilijansko gibanje z močjo bliska in groma. Sprožilo je silovit spopad nasprotnih idologij, klerikalne in liberalne. Domala celotno slovensko prebivalstvo se je znašlo v trdovratnem in razmeroma dolgotrajnem ideološkem sporu, z njim tudi v splošnem družbenem razdoru. Cerkev si je obetala izboriti avtoriteto vodilne (če že ne absolutne) oblasti v domačem okolju. Sprevidela je, da jo utegne do tega cilja pripeljati le rigorozen idejni obrat, tempiran tako, da ga bo v trenutku (kot šok) zaznal in občutil vsak posameznik. Strogost na Nemškem rojene cecilijanske reforme se je zdela kot nalašč dobrodošla v ta namen. K nam jo je prinesel škof Janez Ksaver Pogačnik leta 1877, ko je v Ljubljani poskrbel za slovesno ustanovitev Cecilijinega društva (temu so kmalu sledile okrajne in lokalne podružnice drugod po Sloveniji). Leto pozneje je društvo začelo izdajati vplivno mesečno revijo Cerkvni glasbenik. Ta je prevzel idejno propagando v knjižnem delu, v glasbeni prilogi pa poskrbel za spremenjen cerkveno-glasbeni repertorij po načelih cecilijanstva in v tesnem sodelovanju z nemškim cecilijanskim ideologom Franzem Xaverjem Wittom iz Regensburga. Osnovna cecilijanska ideja je bila, očistiti Cerkev posvetnega duha in "neznosnih razvad" v svetem prostoru, kamor sta se bila "pririnila in pritepla čustveno nasladna glasba" in poskočno petje, največkrat na necerkvena besedila, kar naj bi vernike odvrčalo od prave religiozne zaverovanosti, dogajanje na cerkvenem prosčenju pa je pačilo z zabavnimi, gledališču podobnimi predstavami. Nove cerkvene določbe so postrožile obredni kurz in povzročile resnično šokantno vznemirjenje v cerkvah. Slovenski jezik so pri svetih mašah zamenjale z latinskim jezikom v govoru in petju, zahtevale so obnovo gregorianskega koralnega petja, slovensko ljudsko cerkveno petje pa izrinile na stranski tir bogoslužja: dovoljene so bile le pri večernicah, šmarnicah in procesijah zunaj cerkve. Taka vrsta verskega dogmatizma je naletela na splošni odpor. Prebujena slovenska narodna zavest je v novi cerkveni strategiji takoj zaznala veliko nevarnost za pridobljene narodnostne pravice, predvsem za pravice slovenskega jezika v vseh oblikah občevanja kakor v

* Prispevek je bil napisan pod naslovom "Škrabec o cecilijanskem petju" na pobudo akad.prof.dr. J. Toporišiča za Škrabčeve dneve v Gorici (12.-14. maja 1994).

graditvi nacionalne identitete slovenske kulture in umetniške ustvarjalnosti. Cecilijanski ideologi so drugače računali: na brezprizivno pokorščino, ki naj bi jo bili dolžni Cerkvi vsi katoliški verniki, od preprostega ljudstva do nižje in visoke duhovščine. Računali so seveda tudi na odpor, zlasti iz vrst liberalno naravnanih strastnih narodnjakov in na to, da ljudstvo s kleriki vred (ti so hoteli imeti polne cerkve) ne bodo zlahka pristali na odpravljeno ljudsko petje in na dolgočasno asketsko obredje povrh še v nerazumljivem jeziku. Toda kljub vidnim začetnim znakom neuspeha, so cecilijanci verovali v zmago. Prvotni zagon in naglico idejnega preobrata so spremenili v postopen, a trd, potrpežljiv in kontinuiran pritisk. Nasprotna stran prav tako ni popuščala v sporu, temveč je, neoziraje se na cerkvene določbe, branila narodnostne pravice in slovenski jezik v cerkvi in zunaj nje. Patra Škrabca je, razumljivo, v celoti obvezovala pokorščina cerkveni politiki, vendarle ga je njegova pristna narodnjaška zavest napeljala, da se je javno - s prav tehtno polemiko postavil v korist slovenskega jezika.

Letos mineva natanko stodeset let, kar se je Škrabec spopadel z idejo cecilijanskega petja. To je storil po daljšem, načrtnem premisleku, kdaj (v katerem trenutku, da bi ne bilo prepozno), kje in na kakšen način naj bi se oglasil. Konec leta 1884, se pravi, nedolgo po znamenitem proticecilijanskem epigramu Frana Levstika,¹ je objavil v Cvetju sv. Frančiška odločen protest pod naslovom Opombe glede tretjega reda.² V njem je na kratko strnil svoja lastna spoznanja o tem, kako nesmiselno je, navzven tudi komično, spodrivati slovenski jezik z latinščino po zaukazanem novem obredniku, predvsem na podeželju in v odročnih hribovskih vaseh. Opiral se je na stališče, da se raba latinščine (mrtvega jezika, če ga ljudstvo ne razume niti ne zna prav izgovarjati) "ne ujema s svetostjo Kristusove cerkve in častitljivostjo njenih bogoslužnih obredov". V članku je podčrtal javno in svojo lastno izkušnjo, da verniki spričo novih cerkvenih določil zavestno preobračajo neumljive latinske besede v šaljive domisleke, in da ni nikakršna skrivnost, kako pred oltarjem smešijo pomen religioznega besedila v latinskem jeziku pri petju ter molitvi, to pa bi se po njegovem ne bilo dogajalo, če bi v cerkvah slišali razumljivo domačo govorico. Zapisal je, da se mu samo po sebi čudno zdi, če slovenski kmet latinsko poje, in naj ga cecilijanci vendar ne silijo v papagajsko oponašanje in ponavljanje latinskih besed za duhovnikom.

Jedro tega, kar je hotel Škrabec javno povedati, je bilo, da bi bila morala slovenska cerkvena oblast prositi papeža, da bi v izvedbi cerkvene reforme na Slovenskem posebej dovolil nadaljnjo rabo slovenskega jezika pri sveti maši. Ponudil je zgled nekaterih drugih nagodov, ki so bili prav tako državniško odvisni od tujerodne oblasti, oz. njihovih cerkvenih poglavarjev, ki so na tak način dosegli legitimnost nacionalnega jezika. Pogoj za takšno delovanje je bila dolgotrajna tradicija cerkvenega petja v domačem jeziku. Škrabec si je dovolil brez ovinkov "spomniti" našo cerkveno oblast, da imamo na Slovenskem še daljšo tradicijo od tiste, ki jo pogoj zahteva, vsaj od Cirila in Metoda naprej, torej tisoč let. Škrabčev napad je štelu Cecilijino društvo za nezaslišano, do kraja zgrešeno dejanje. V imenu Cerkvenega glasbenika³ je odgovoril J. Borovski,⁴ ki se je v tej reviji pridružil

1 "Novo petje cecilijansko /ni slovensko, je germansko;/ šola razslovenja nas, Cerkev tujči petja glas!", cit. iz Ljubljanskega Zvona 4 (1884), str. 632.

2 Stanislav Škrabec, Opombe glede obrednika tretjega reda, Cvetje z vrtov sv. Frančiška 5 (1884), 12 zv., str. 356.

propagandistom za cecilijino idejo. Škrabca je nameraval razvrednotiti po hitrem postopku. Očital mu je škandalozno zavračanje svetih cerkvenih določb, hinavsko zaničevanje truda polnega dela cerkvenih učiteljev petja, ki jim je po krivici naprtal še nemškega duha, vrh tega še v Cvetju, precej razširjenem branju med preprostim ljudstvom. Škrabčeve besede in misli je trgal iz konteksta, jim prikrojeval drugačen pomen, se skliceval na ukaze domačih cerkvenih avtoritet, na grozo individualnega okusa, ki ne trpi latinščine in s "čudnim" odnosom do cecilijanskega petja brezobzirno ščiti krivoverstvo. Škrabčeve Opombe je označil s pečatom nepokornega frančiškanskega patra, čeravno sodi frančiškanski red, kot je zapisal, po splošnem ugledu med častitljive in cecilijanstvu naklonjene redove.

Na to denunciacijo je Škrabec temeljito odgovoril na Cvetjevih platnicah, v dveh nadaljevanjih, kar pod naslovom, ki ga je uporabil Borovski: V pojasnjenje in obrambo.⁵ Po vrsti je analiziral očitke in obsodbe vnetega cecilijanca, bolj podrobno ponovil, kaj je bil v resnici zapisal v svojih Opombah. Vztrajal je pri svojem prejšnjem mnenju na še bolj odločen in trd način. V različnih inačicah je podčrtal, da je cecilijansko idejo na Slovensko vnesla zaslepljena dogmatičnost nemškega izvora, ki je pritegnila mnoge gorečnejše med kleriki, da po njegovem niso bili sposobni prav razumeti negativnih posledic. Pojasnil je še nekatere detajle, za katere je sprva najbrž sodil, da o njih ni treba fundamentalno razpravljati. Da je okrožnica papeža Leona XIII. v novejšem času jasno ponudila obnovo stare pravice glede jezika, česar pa slovenska Cerkev očitno ni hotela umeti in se odtrgati od "ljube latinščine". V pravilnost svojega naziranja je bil Škrabec prepričan v tolikšni meri, da je bil pripravljen zastaviti svoje življenje zanj.⁶ Borovskega je očrnil z zelotistom ("da ne ve, kaj govori") in mu svetoval, naj takih "kozolcev" ne bi več prevračal, ker z njimi utegne škodovati ne le cecilijanizmu, ampak samemu sebi.

Borovskemu so za vsem tem cecilijanci svetovali, naj ne polemizira več s Škrabcem, češ, Cvetje se "malo [!] bere in da bi zato pričujoči dopis odložili", toda pisec se je bal očitka, da je cecilijancem "padlo orožje iz rok" in da "bežijo pred sovražnikom", da njega osebno preveč obvezuje sveta dolžnost. Odločil se je za odgovor z naslovom Še enkrat "Cvetje" pa "Cerkveni glasbenik".⁷ Škrabčevo zahtevo, naj se vpelje liturgija v domačem jeziku, je komentiral kot neizvedljivo, da v uspeh morebitne prošnje, naslovljene na papeža, "zelo dvomi", četudi bi se cecilijanci sami oprijeli liturgije v slovenskem jeziku z velikim veseljem, kajti po njegovem zagotovilu tudi v cecilijanskem srcu "bije ljubezen do drage domačije in do matrnega jezika". Da se on sam namreč sploh ne poteguje za petje kot tako, ampak "najpoprej za pokorščino", pojem pokorščine pa izpričuje pravega cecilijanca. Iz tega je potegnili

3 V pojasnjenje in v obrambo, CG 8 (1885), št. 3, 18-20.

4 Za imenom J. [Janez?] Borovski se je verjetno skrivala neka druga neidentificirana oseba. Slovenski biografski leksikon sicer navaja dve osebi s tem imenom: starejšega (1817-1912), slikarja, ki je slikal tudi v Ljubljanski frančiškanski cerkvi ter mlajšega (1829-1909) s pravim imenom Janez Majcinger, ki je bil ljudski pisec, rojen v Kranjski gori, umrl v Mariboru. Nobeden od njiju ni bil Škrabčev sogovornik v Cerkvenem glasbeniku. Nanizanke Spomini iz preteklih dni ter Prijateljska pisma (CG 5/1885 in CG 6/1886) pričajo, da je bil glasbenik, učitelj cerkvenega petja, hkrati organist, kakor je bila navada.

5 Cvetje 6 (1885), ovitek 3. in 4. zv.

6 "In s čim torej trdim, da ni treba spolnjevati cerkvenih zapovedi? Ker "zahtevam", naj bi v cerkveni nihče ne krožil in klepetal latinsko, kdor se je ni učil? Zahtevam, če hočete, in na grmado z menoj! Samo povejte mi prej, kje cerkev zapoveduje, da naj taki ljudje po latinsko pojejo in govore, ki se niso učili latinščine?", ib., zv. 4.

7 CG 8 (1885), št. 2., 13.

sklep, da bodo cecilijanci še naprej hodili po isti poti "v korist sveti reči", za katero delujejo. Tudi v tem sestavku se Borovski ni, oziroma ni zmožal približati miselno zahtevnejšemu tonu polemiziranja. Zopet je trgal citate iz Škrabčevega pisanja, obračal pomen, poskušal zavrniti očitek o zaslepljenosti, nemški gorečnosti, latinskem zelotizmu, grajal pa je Cvetje, da o tej pomembni (delikatni) stvari polemizira kar na platnicah glasila. V celem je njegova obramba to pot manj zadirčna, kot bi jo bilo vodilo ohromljeno pero v iskanju protiargumentov. Tematična novost z njegove strani je bila le izpoved o razmerju do domovine in slovenstva. Na videz zveni njegov slavospev ljubi domačiji in materinem jeziku zlagan, vendar ga je razumeti tako, kakor ga je zapisal. Večina cecilijancev, tudi vodilnih, namreč ni zavestno delovala proti slovenskemu jeziku.⁸ Slovensko nacionalno poreklo so šteli kot samoumevno danost; z latinščino, starodavnim (elitnim) simbolom katolištva, so se hoteli dvigniti na čelo slovenske etnične skupnosti z ideološkega razloga in za seboj potegniti preostalo, Evangeliju zapisano ljudstvo. Škrabec sam je pravilno presodil že v prvem odgovoru, da je Borovskega grozljivo zaobjela propagandna moč cecilijanske ideologije: kot drobnega človeka brez osebnostnih ambicij in sposobnosti zanje.

O Borovskem sicer ne vemo ničesar, niti osnovnih življenjepisnih podatkov ne. V zgodovini slovenske cerkvene glasbe ga ne srečamo niti po imenu. Z mesta ideološko pravovernega, a nepomembnega učitelja petja, ki je bil po tedanji navadi še organist, se najbrž nikoli ni premaknil. Slog pisanja, ozkost pogleda na svet, dikcija propagandnega naboja kažejo, da bi bil mogel zrasti iz prve generacije učencev Orglarske šole, ki jo je ustvarilo Cecilijino društvo. Z letom 1885 je sodelovanje Borovskega s Cerkvem glasbenikom prenehalo, pozneje javnost ni več vedela zanj. Umevanje cerkvene glasbe kot umetnosti ga očitno ni zanimalo, zato smemo dvomiti tudi v njegove muzikalne dispozicije in zametek kakršne koli oblike širšega glasbenega interesa.

Šibkost cecilijanske obrambe je Škrabec hitro začutil, a moral se je sprijazniti, da potrebujejo številni zamejenci cecilijanci, ne samo Borovski, še podrobnejšo razlago in utemeljitev proticecilijanske ideje; meril pa je seveda ves čas na vrhno plast cecilijanskih ideologov, ki je s pokorščino kovala politični obračun z liberalno mislečimi. Spet z naslovom, s katerim je bil napaden. Še enkrat "Cerkveni glasbenik" in "Cvetje", je še bolj na široko, dobro argumentirano in dokončno sklenil polemiko s Cerkvem glasbenikom v treh nadaljevanjih.⁹ Nov polemični zalet in vero v polemično premoč mu je ponudil že Borovski, ko je v zadnjem sestavku priznal, da bi si srčno želel slovenščino pri cerkvenem petju, iz "praktičnih" razlogov. Spodbujali so ga še drugi drobci iz rednih poročil o napredovanju pravega, to je cecilijanskega petja v deželi. Pisali so jih učitelji petja in organisti, mnogi med njimi so previdno, boječe, vendar bolj in manj jasno potegnili s Škrabčevim odklonilnim stališčem do cecilijanskega petja. Zadostuje že nekaj zgledov; iz Gorice: "Cecilijanski voz, ki se je pred letom s sv. Gore v polnem tiru v naše kraje zagnal, je dospel v nižave nekoliko - zastal. Cecilijanci so od zadnjega občnega zбора, katerega produkcija se

8 Urednik literarne priloge, Janez Gnjezda, se je na Levstikov epigram odzval takole: "Ko bilo brezplodno bi moje delo, / srce občutljivo bi pač me bolelo, / a ne, kot sedaj neizmerno strašno! / Oh, misel, da domu škodljiv je moj trud, / to mojemu srcu je vdarec prehud, / pač hujši na sveti / bi mene nikoli ne mogel zadeti". CG 7 (1884), št. 7, 81.

9 Cvetje 6 (1885-86), ovitek 5., 6. in 7. zv.

jim ni prav posrečila [...], nekoliko poparjeni; nasprotniki pa se ne dajo spreobrniti, celo množi se število "nevernih Tomažev", videč da na deželi velikokrat prvi cecilijanski poskusi - spodletijo". Dopisnik iz Vipave toži, da se v treh letih ni dalo veliko narediti: "Ravno letošnji božič pri tihih mašah smo še par starih peli, ker sem bil močno zapeljan".¹⁰ Iz Posavja: "Od svojega zadnjega dopisa nimam kaj eminentnega poročati, vendar pa, kar imam, hočem [!] povedati. Moj prejšnji pevski zbor je dal na novega leta dan petju slovo. Vzroki, da se včasih ves zbor zruši, posebno na kmetih, so mnogoteri, katerih pa ne nameravam naštevati, ker so pevovodjem dobro znani".¹¹ Iz Rudnika: "Dober teden pred Božičem je naša [,primadona'], ki naprej poje, po ničevnosti razžaljena z jokom prinesla note nazaj, češ da ne bo več hodila pet".¹² Iz Kokre: "Pri nas smo še precej daleč za napredkom. Cerkveno petje je prav navadno - domače, [...] upam, da se bode moglo prihodnje leto kaj bolj veselega poročati".¹³

Škrabec je mlačnost in hlapčevsko uslužnost cecilijanskim učiteljem zameril, a ju je natančno ločil od zaslepljene gorečnosti, s katero se je srečal pri Borovskem. Ta se mu je zdela pogubna za program narodne prebuje, obenem nekakšnega usmiljenja vredna, ker se ni mogla izviti iz fanatičnih ideoloških klešč. Zato Škrabec ni od Borovskega terjal javnega opravičila za vse žalitve, ki si jih je bil privoščil v polemiki. Sam se je znal spretno, v svojem stanu samohodno, postaviti v svoboden tok narodnega preroda. Danes je mogoče presoditi, da se je v resnici postavil na dno slovenske stvarnosti, od koder so se dobro svitale psihološke vzporednice slovenskega značaja ter sodobna ideološka nasprotja. To je bila najpomembnejša in dalekovidna tematična novost v Škrabčevem nadaljevanju polemike.

Cecilijansko gibanje je na Slovenskem prvič pokazalo znake zloma leta 1896, ob stoletnici Gregorja Riharja, fenomenalnega cerkvenega skladatelja, ki je z intuicijo neobremenjenega duha po preprosti skladateljski poti odkril prvinsko čustveno razumsko bit Slovencev, bil pa je cecilijancem prva in najhujša napadalna tarča. Dokončno slovo cecilijanski nestrpnosti je, ne prav rad, napovedal Franc Kimovec, takratni urednik Cerkevne glasbenika, leta 1908 z zbirko cerkvenih pesmi z naslovom Rihar renatus. Šele Stanko Premrl, regens chori v ljubljanski stolnici in urednik Cerkevne glasbenika od leta 1911 (mimogrede: avtor naše današnje državne himne!), spoštovana osebnost v cerkvi in zunaj nje, je dosegel nekakšno spravo med preteklim in sodobnim. Toda višja duhovščina v postcecilijanski dobi na spremembo ni gledala enotno;¹⁴ cecilijanstvo, naj se imenuje kakorkoli drugače, se je po dobrih tridesetih letih vgnezdilo v slovenski zgodovinski spomin. Za zdaj je težko presoditi, v koliko tanki ali manj tanki plasti; proučevanje sodi v psihološko znanost (tudi v psihologijo glasbe) ter sociologijo množic.

10 CG ib., št. 3, str. 22-24.

11 lb., št. 2, 13.

12 lb.

13 lb., str. 21.

14 Takole razmišljanje je obstajalo še leta 1921: "Ko bo pozabljen veliki Mozart, ko bodo molji edine žive stvari, ki bodo "obedovale" velike Wagnerjeve opere, se bo [(latinski) enoglasni gregorianski] koral še glasil;" in "mislimo [si] naše javne shode, svetne slovesnosti, slavnostno zborovanje, veličastne shode: kako bi se zborovalci vneli (!), če bi sklepne svojega zborovanja potrdili s pesmijo, ki bi jim enoglasno privrela iz srca." Franc Kimovec, Enoglasno petje, Pevec 1 (1921), št. 5-6, str. 3-4.

SUMMARY

Between the monthlies Cvetje z vrtov sv. Frančiška (Flowers from the Gardens of St. Franciscus) and Cerkevni glasbenik (Church Musician) there came in 1884 to a violent ideological dispute about Cecilian singing. It was started by Stanislav Škrabec, the editor of Cvetje, Father as well as outstanding nationalist from the monastery at Konstanjevica near Gorica. In his article "Notes Concerning the Ritual Book of the Third Order" (in Slovene) he launched an attack on the Cecilian movement on the Slovene soil, denouncing it as an immense aberration and stating that it was in a planned way ousting the Slovene language through the officially dictated use of Latin in church service and thereby also the ancient right of the believers to sing and to pray in the vernacular. S. Škrabec believed that it would be possible to carry out the idea of the church reform without forcefully imposing on people a language not understood by them if the domestic church authorities should procure from the Pope a special permission for a continued legitimacy of Slovene in church service. The condition for such a permission was represented by the ages-long tradition of folk singing, at least from the year 1372 onwards. Škrabec "reminded" the church authorities that such a tradition existed among Slovenes, that it had lasted since the time of St. Cyril and St. Method for a thousand years now. On behalf of Cerkevni glasbenik it was now J. (Janez?) Borovski, a fanatical Cecilian, who entered into fierce and potentially dangerous polemics against him. Borovski was of a lower intellectual stature than the attacker, moreover he wanted to dismiss Škrabec's substantial arguments in a quick way, referring to the absolute obedience to the ecclesiastic decrees from Rome.

The dispute went on for two years. After the reply from Škrabec, Cecilians advised Borovski to stop. But he raised his voice again: once more in an offensive and biting tone, without convincing counter-arguments. Also on this occasion he failed to say that Škrabec was reproaching Cecilians for the Slovene submissiveness to the German idea of Cecilianism rather than for obedience to the papal doctrines. Škrabec followed up the repeated challenge in an exhaustive way, in three continuations. Yet again he systematically refuted the misinterpretation of his own words and thoughts and denounced the opponent as a perfidious person and a pharisee who should have revoked his ill-grounded reproaches. He himself did not demand repealing, as he regarded Borovski as a fanatic, ideological zealot.

In his struggle against Cecilian singing Škrabec enjoyed considerable vocal and quiet support. Secular writers were all the time scandalized by the pointless and politically harmful Latinization of the church rituals. Clerics from the high to the lowest degree in church hierarchy did not dare to join in a loud protest but many among them managed to find various excuses for folk singing in the native language. Clearly above this average rose Father Škrabec: he dared at a very early stage to predict the decline of the Cecilian mentality.